

УДК 347. 721

Марущак Ярослав Сергійович,

аспірант кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН: СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ

Постановка проблеми. На даному етапі правового розвитку корпоративного права виникають певні проблеми з розумінням корпоративних правовідносин. Даний вид правовідносин включає в себе співіснування майнових не майнових та організаційних відносин. Проблеми корпоративних правовідносин дедалі більше привертають увагу юристів-практиків та науковців і стають предметом вивчення останніх.

Стан дослідження теми. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці О.М. Вінника, Н. С. Глузь, В. В. Долинської, Т. В. Кашатина, В. М. Кравчука, І.В. Спасибо-Фатееєвої.

Метою цієї статті є здійснення правового аналізу поняття, з'ясування корпоративних відносин юридичної природи зазначеного поняття, визначення їх місця в системі права.

Виклад основного матеріалу. У сучасному праві нагальною є проблема з розуміння корпоративних відносин як певного роду співіснування майнових, немайнових та організаційних відносин. Щоразу під час дослідження правової природи корпоративних відносин зазначався їх винятково майновий характер і винятково немайновий характер. За загальним правилом, корпоративні відносини являють собою нерозривну єдність двох типів відносин, що становлять нове явище, втілене в поняття корпоративних правовідносин [10].

У Господарському кодексі України (далі – ГК України), а саме у ч. 1 ст. 167 [1], зазначено, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочність на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частини прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Правова природа корпоративних правовідносин, як і будь-яких інших правовідносин, не може бути висвітлена без вирішення двох питань: суб'єктивного складу та сфери їх існування. Ці питання стали предметом гарячих дискусій серед дослідників корпоративного права, оскільки сама наука корпоративного права не дає однозначної відповіді на зазначені питання.

В юридичній науці склалося декілька підходів щодо сфери існування корпоративного права. На думку представників першого з них, корпоративні правовідносини мають комплексний характер, зміст якого складають цивільні, управлінські, трудові, адміністративні права та обов'язки. В правовій науці цей підхід умовно називають теорією «комплексного правовідношення».

Кібенко О. Р. наголошує, що «все те, що так чи інакше пов'язане з діяльністю господарських товариств, підпадає під регулювання норм корпоративного права». У зв'язку з цим пропонується поділити корпоративні правовідносини на два види: внутрішні й зовнішні.

Внутрішніми корпоративними відносинами вважаються відносини, які виникають всередині господарського товариства, а зовнішніми – ті, що виникають у процесі здійснення ними підприємницької діяльності. Внутрішні корпоративні правовідносини, у свою чергу, поділяються на три групи: 1) відносини між учасниками товариства; 2) відносини між господарським товариством і його учасниками; 3) відносини між різними органами господарського товариства. Зовнішні корпоративні відносини, на переконання Кібенко О. Р., можуть бути приватно-правового або ж публічно-правового характеру. Основну масу приватно-правових корпоративних відносин складають відносини цивільні й трудові; публічно-правові корпоративні відносини можуть проявлятися в адміністративних, фінансових, кримінально-правових та багатьох інших галузях [9, с. 32].

Подібної точки зору дотримується й О. О. Макарова. Дослідниця вважає, що «корпоративні відносини – це система відносин, що складаються між учасниками об'єднання (акціонерами) і відокремленим від акціонерів апаратом управління (менеджментом), а також між менеджментом та іншими зацікавленими особами такого об'єднання (працівниками, партнерами, державними органами), які стали результатом компромісу інтересів об'єднання, його учасників і менеджменту» [10]. О. О. Макарова, як і О. Р. Кібенко, поділяє корпоративні правовідносини на внутрішні, які в основному є приватно-правовими, і зовнішні, які є відносинами між корпорацією та іншими (партнерами, кредиторами, біржами, спеціалістами фондового ринку, державними органами, що здійснюють контроль за діяльністю корпорації).

Позицію теорії «комплексного правовідношення» підтримує В. М. Кравчук, який вважає, що «правова природа корпоративних відносин не може і не повинна пояснюватися лише з позиції теорії цивільного права. Окремі відносини, які входять до складу корпоративних, є зобов'язальними (наприклад, відносини щодо сплати внесків до статутного капіталу), а отже й цивільними, окремі – управлінськими (наприклад, відносини щодо скликання та проведення загальних зборів учасників), окремі – трудовими (наприклад, відносини між головою виконавчого органу й товариством), окремі – фінансовими (наприклад, відносини щодо емісії цінних паперів)» [9].

Інша група вчених вважає, що корпоративні відносини є предметом правового регулювання господарського права. Дана теорія носить назву «підприємницького правовідношення». Т. В. Кашаніна вважає, що «центральне і домінуюче місце в предметі підприємницького права займають корпоративні або внутрішньо-фірмові відносини. І це не лише відносини між самостійними в майновому й господарському відношенні підрозділами (філіями, представництвами). Це, в першу чергу, відносини всередині корпорації як певного єдиного та цілісного утворення, в якому об'єднані такі різнопланові категорії, як власник, управлінці, наймані працівники» [9]. Думку про перевагу в корпоративних відносинах господарсько-правової природи підтримує й О. М. Вінник: «корпоративні відносини – це комплексні відносини, консолідуючим ядром яких виступають господарські відносини – як внутрішні, так і зовнішні» [9].

Існує і третя теорія щодо сфери існування корпоративних правовідносин, згідно з якою ці правовідносини є різновидом цивільних. Ця теорія вважається теорією «цивільного правовідношення». І. В. Спасибо-Фатеева розглядає корпоративні пра-

вовідносини в якості цивільних [10]. Група вчених (В. В. Луць, Р. Б. Сивий та О. С. Яворська) відносять корпоративні права до цивільних. На їх думку, предмет об'єктивного корпоративного права становлять майнові та особисті (немайнові) відносини приватно-правового характеру. Критикуючи теорію «комплексного правовідношення», зазначені автори висувають два аргументи: «по-перше, корпоративне право – це сфера приватного права, тому не виправданим є віднесення публічних відносин до предмета його правового регулювання; по-друге, сучасна юридична наука критично оцінює ідею існування комплексних галузей права (як і правових інститутів)» [3].

На ознаках цивільного права в корпоративних правовідносинах наголошує О. В. Щербина: «оскільки корпоративні правовідносини є одним із видів цивільних правовідносин, їм притаманні всі ознаки цивільних правовідносин: дозволена спрямованість, рівність учасників, автономія їхньої волі, майнова самостійність, компенсаційний характер відповідальності» [17].

На думку Н. С. Глусь, корпоративне право є інститутом цивільного права. «За своєю природою корпоративні правовідносини можуть бути як майнового, так і немайнового характеру, але пов'язаного з майновим...» [7, с. 13]. Таку позицію підтримує і В. А. Васильєва: «Передовсім слід підкреслити, що корпоративне право розглядається як цивільно-правовий інститут, який входить до предмета регулювання цивільного права...» [4].

Відносно недавно в юридичній літературі почали вказувати на самостійний характер корпоративних правовідносин, який пов'язаний з управлінським аспектом. Дану теорію прийнято вважати теорією «самостійного (управлінського) правовідношення».

На думку Б. О. Сердюка, корпоративні правовідносини не можна вважати різновидом цивільних, оскільки цивільне правовідношення базується на рівності його сторін, у той час як рівність сторін корпоративного правовідношення виключена. Саме наявність управлінського елемента, нетипового для цивільно-правових відносин, в деякій мірі наближає їх до предмета адміністративного права. Однак все ж таки вказані відносини в нього входити не можуть» [15].

Не має єдності у поглядах на відносини щодо участі в товариствах, тобто, які саме слід відносити до корпоративних. Законом України від «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та корпоративних спорів 15.12.2006 р.» [2] до підвідомчості господарських судів віднесено справи, що виникають з корпоративних відносин.

Згідно закону будь-які відносини, об'єктом яких є корпоративні права, відносяться до корпоративних.

Слід звернути увагу на те, що жодних інших ознак для кваліфікації відносин як корпоративних, окрім об'єкта, закон не виділяє. З цього можна зробити висновок, що немає значення між ким ці відносини виникають, які права та обов'язки існують у суб'єктів цих правовідносин, істотне значення має лише те, що ці відносини виникали до корпоративних прав. Це дає можливість зарахувати до корпоративних відносин між товариством та кредиторами учасника, які вимагають звернення стягнень на частку у статутному капіталі; заставні відносини між учасником і заставодержателем акцій (частки); між учасником і його представником з приводу представництва під час реалізації права на участь в управлінні товариством; між співвласниками акцій; між товариством та спадкоємцями частки; між продавцем та покупцем акцій.

В юридичній літературі немає одностайності щодо ознак корпоративних відносин. Більшість вчених вказують щонайменше дві ознаки: суб'єктів та об'єктів цих відносин. Вони поділяють корпоративні відносини за наступними підставами:

- за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів), що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [6, с. 14];

- між учасниками товариства;
- між господарським товариством та його учасником (учасниками);

- між різними органами господарського товариства;

- між акціонером, учасником і самою корпорацією, а також між самими учасниками чи акціонерами з приводу реалізації їх права власності на частку в статутному фонді корпорації [10];

- між корпоративними суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень

- засновниками і уповноваженими ними органами, що складаються в процесі управління господарською діяльністю [7];

- між засновником і юридичною особою в результаті реалізації ним засновницьких прав;

- між учасниками (засновниками) та товариством і між самими учасниками (засновниками), які складаються щодо набуття, здійснення та припинення корпоративних прав [14, с. 5];

- між корпоративною організацією, її членами та третіми особами, пов'язані з реалізацією

корпоративних прав та їх захистом внутрішньо-організаційними способами та засобами, а також з виконанням корпоративних обов'язків;

- між учасником корпорації та корпорацією;
- між учасниками об'єднань (акціонерами)

та відокремленими від акціонерів апаратом управління (менеджментом), а також між менеджментом та іншими заінтересованими особами такого об'єднання (працівниками, партнерами, державними органами) [13];

- між корпорацією, її учасниками та членами органів корпорації тощо.

Корпоративні відносини більшість вчених вважають неоднорідними. Наприклад, Кравчук В. М. виділяє дві групи таких відносин: 1) які складаються щодо реалізації прав, які впливають з участі (корпоративних прав); 2) відносини, які складаються щодо виникнення, зміни чи припинення прав участі в товаристві [11, с. 18].

З практичної точки зору відносини, що складаються з приводу виникнення, змін чи припинення прав участі в товаристві доцільно включати до складу корпоративних правовідносин, тому, що це забезпечить цілісність правового регулювання. Такий підхід реалізовано у ст. 167 ГК України [1], за якою корпоративними відносинами є відносини, що виникають, змінюються та припиняються до корпоративних прав, а не відносини щодо їх здійснення. В даному випадку корпоративні права виступають об'єктом (поняття «право участі» в ГК України відсутнє і його функцію виконує термін «корпоративні права»), а не змістом корпоративних правовідносин. Отже, даний вид відносин може виникати між різними особами (учасниками і не учасниками), тому їх суб'єктний склад не повинен бути визначальним для кваліфікації.

Досить поширеним в юридичній літературі є поділ корпоративних правовідносин на внутрішні і зовнішні, але єдиного критерію для такого поділу не існує. О.Р. Кібенко такий розподіл приводить за суб'єктами: на думку дослідниці внутрішні відносини складаються між учасниками та товариством, а також між різними органами в товаристві, а зовнішніми є відносини між товариством та особами, які не пов'язані з товариством відносинами участі. [10]. В. В. Долинська за основу такого поділу бере об'єкт правовідносин, розмежовуючи акціонерні правовідносини у власному розумінні, пов'язані з організацією та діяльністю акціонерних товариств, і відносин, пов'язані з регулюванням діяльності акціонерних товариств та акціонерів (зовнішні акціонерні правовідносини) [8, с. 81].

Подібним до попереднього, є виділення корпоративних відносин у вузькому та в широкому значенні. У вузькому – це внутрішні відносини в

корпорації, пов'язані з участю акціонерів (учасників) та контроль за діяльністю товариства; в широкому значенні – відносини, що виникають у зв'язку з із підприємницькою діяльністю корпорації в якості юридичної особи.

Висновки. Правильне визначення корпоративних правовідносин має не лише теоретичне, а й практичне значення для вирішення питань про

підвідомчість корпоративних спорів. Поділ корпоративних відносин на внутрішні і зовнішні (у широкому і у вузькому значенні), як це запропонувала О. Р. Кібенко [10], доцільно проводити саме за суб'єктами, звертаючи увагу при цьому, що усі відносини – це відносини щодо участі в товаристві. Отже, інші відносини щодо юридичної особи або за її участю не є корпоративними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Закон від 15.12.2006 № 483-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/483-16>
3. Акціонерне право : навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / В. В. Луць [та ін.] ; ред. В. В. Луць, О. Д. Крупчан. – Київ : ВД «Ін Юре», 2004. – 256 с.
4. Васильєва В. Корпоративні правовідносини як вид суспільних відносин / В. Васильєва // Юридична Україна. – 2003. – № 10. – С. 24–26.
5. Вінник О. М. Господарське право : [курс лекцій] / О.М. Вінник. – К. : Атіка, 2004. – 624 с.
6. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. ... д.ю.н. : 12.00.04 / О.М. Вінник. – Київ, 2004. – 32 с.
7. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис.... к.ю.н. : 12.00.03 / Н. С. Глусь; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2000. – 23 с.
8. Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции : монография / В. В. Долинская. – Москва : ВолтерсКлувер, 2006. – 736 с.
9. Кашанина Т. В. Корпоративное право : учебник / Т. В. Кашанина. – [5-е изд., перераб. и доп.] – Москва : ЮРАЙТ : Высшее образование, 2010. – 899 с.
10. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины. Учебное пособие / Е. Р. Кибенко. – Харьков : Еспада, 2001. – 288 с.
11. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : монографія / В. М. Кравчук. – Львів : Край, 2009. – 474 с.
12. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – Київ : Істина, 2008. – 720 с.
13. Макарова О.А. Корпоративное право : учебник / О.А. Макарова. – Москва : ВолтерсКлувер, 2005. – 420 с. Москва : ВолтерсКлувер, 2005. – 420 с.
14. Переверзев О. М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.04 / О. М. Переверзев; НАН України; Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2004. – 20 с.
15. Сердюк Е. Б. Акционерные общества и акционеры : корпоративные и обязательственные правоотношения / Е. Б. Сердюк. – Москва : ИД «Юриспруденция», 2005. – 192 с.
16. Спасибо-Фатєєва І.В. Проблеми права участі в товаристві / І.В. Спасибо-Фатєєва // Юридична газета. – 2005. – № 8. – С. 27-30.
17. Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України : автореф. дис. ... к.ю.н. : 12.00.03 / О. В. Щербина; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2000. – 18 с.

Марущак Ярослав Сергійович

ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН: СУТНІСТЬ ТА ОЗНАКИ

У статті розглянуто проблематику правової природи корпоративних відносин. Досліджено декілька підходів щодо сфери існування корпоративного права та корпоративних правовідносин, а саме: є теорія «комплексного правовідношення»; теорія «підприємницького правовідношення» та теорія згідно якої, корпоративні правовідносини є різновидом цивільних. Доведено, доцільність проведення класифікації за суб'єктами, звертаючи увагу при цьому, що усі відносини – це відносини щодо участі в товаристві.

Ключові слова: корпоративне право, корпоративні правовідносини, правова природа корпоративних правовідносин.

Марущак Ярослав Сергеевич

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА КОРПОРАТИВНЫХ ОТНОШЕНИЙ : СУЩНОСТЬ И ПРИЗНАКИ

В статье рассмотрена проблематика правовой природы корпоративных отношений. Исследовано несколько подходов, относительно сферы существования корпоративного права и корпоративных правоотношений, а именно: теория «комплексного правоотношения»; теория «предпринимательского правоотношения» и теория согласно которой, корпоративные правоотношения являются разновидностью гражданских. Доказано, целесообразность проведения классификации по субъектам, обращая внимание при этом, что все отношения – это отношения по участию в сообществе.

Ключевые слова: корпоративное право, корпоративные правоотношения, правовая природа корпоративных правоотношений.

Marushchak Yaroslav Serhiiovich

LEGAL NATURE OF CORPORATE RELATIONS: ESSENCE AND SIGNS

The article considers the problems of the legal nature of corporate relations. Research several approaches on the scope of the existence of corporate law and corporate relations, namely, the theory of «complex relationship»; the theory of «the business relationship» and the theory according to which the corporate relationship is a kind of civilian. Proved the usefulness of the classification of subjects, paying attention is that all relationships – a relationship to participate in the community.

Key words: corporate law, corporate relationship, the legal nature of corporate relations.